

В І Д Г У К

офіційного опонента на дисертацію

Христини Романівни Стельмащук

«Психологічні чинники особистісної стресостійкості дітей-сиріт»,

представлену на здобуття наукового ступеня

кандидата психологічних наук за спеціальністю

19.00.01 – загальна психологія; історія психології

Сім'я виступає важливим інститутом соціалізації дитини. Ставлення батьків до дітей та характер стосунків між батьками є суттєвими факторами, що визначають формування особистості дитини. В сім'ї взаємовідносини дітей з батьками мають особистісно-родинний характер, а в інституційних закладах вони мають строго регламентований характер. Тому, дисертаційна робота Христини Романівни Стельмащук, присвячена дослідженню психологічних чинників особистісної стресостійкості дітей-сиріт, є, в цьому контексті, досить актуальною.

Актуальність дисертаційної роботи та її наукова новизна визначаються як недостатністю досліджень в зарубіжній та вітчизняній психології проблеми психологічних чинників особистісної стресостійкості дітей-сиріт, так і значущістю проблеми для вирішення широкого кола прикладних завдань.

В першу чергу, слід відзначити, що дисертація Х. Р. Стельмащук представляє собою глибоку і закінчену роботу, логічно та чітко структуровану та виконану на високому кваліфікаційному рівні.

З дисертації здобувачки видно, що вона ретельно вивчила і критично проаналізувала значний обсяг досліджень і теоретичні положення інших авторів з досліджуваної проблеми.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, обумовлений раціональною та логічно узгодженою структурою дисертаційної роботи, яка складається зі вступу, трьох розділів,

висновків, списку використаних джерел та додатків. Достатньою є й джерельна база дослідження, що налічує 323 найменування (з них 58 – іноземними мовами). Повний обсяг роботи становить 217 сторінок, основний текст займає 150 сторінок. Робота містить 18 рисунків та 17 таблиць.

Такий обсяг і логічна структура представленої до захисту наукової роботи дає змогу дисертантці достатньо повно та аргументовано презентувати свої наукові здобутки.

Зміст дисертації викладено в окремих розділах дисертації відповідно до вимог. Зокрема, у вступній частині дисертації наведено чіткі та в цілому виважені формулювання щодо теоретико-методологічних основ дослідження.

Формулювання об'єкта, предмета й мети логічно вибудовано згідно з темою, що свідчить про належний рівень наукової підготовки дисертантки. Завдання дослідження загалом відповідають визначеній темі й торкаються проблематики особистісної стресостійкості дітей-сиріт у теоретичній, емпіричній та прикладній репрезентаціях проблеми.

Наступні розділи дисертації є доволі чітко структурованими, у них логічно подані результати наукового пошуку автора відповідно до визначених мети та завдань.

У першому розділі дисертаційної роботи розкрито теоретико-методологічні засади дослідження психологічних чинників особистісної стресостійкості дітей-сиріт. Дисертанткою ґрунтовно проведено теоретичний аналіз проблеми стресу в сучасних психологічних дослідженнях. В дисертаційній роботі чітко конкретизовано співвідношення понять «стресостійкість», «психологічна стійкість» та «емоційна стійкість».

На увагу заслуговує аналіз автором особливостей переживання стресу дитиною-сиротою в умовах інтернатного закладу. Показано, що життєва ситуація дітей-сиріт, що виховуються в закладах інтернатного типу, є специфічною, яка за своєю суттю, змістом діяльності і міжособистісними взаєминами – стресогенна і

позначається на процесах розвитку і становлення особистості дитини та впливає на її соціалізацію. Визначено, що життєва ситуація залежить від рівня аналізу і фокусування уваги дитини на «об'єктивному» або «суб'єктивному» аспектах цієї ситуації. Показано, що життєва ситуація впливає на стресостійкість дитини-сироти і є вагомим її чинником.

Інтерес являє ґрунтовний психологічний аналіз дисертанткою змісту, основних компонентів, детермінант, функцій і механізмів стресостійкості особистості. В дисертаційній роботі представлено оригінальну теоретичну модель чинників особистісної стресостійкості дітей-сиріт, до якої включено такі структурні компоненти стресостійкості, як психофізіологічний, когнітивно-рефлексивний, емоційно-вольовий, мотиваційно-ціннісний і комунікативний.

У другому розділі представлено програму організації емпіричного дослідження психологічних чинників особистісної стресостійкості дітей-сиріт. Хочеться особливо відзначити, що дисертантка ретельно обґрунтувала добір психодіагностичного інструментарію дослідження стресостійкості, і творчо підійшла до його застосування.

Дисертанткою чітко обґрунтовано критерії формування вибірки, охарактеризовано вибірку досліджуваних та представлено аналіз емпіричних даних.

В процесі аналізу результатів дослідження виявлено тенденцію зростання самоінтересу у всиновлених дітей. Емпірично встановлено, що у всиновлених дітей спостерігаються найвищі результати за шкалою психологічного стресу, порівняно з дітьми-сиротами з інтернату й дітьми з повних сімей, та вищі результати за показниками – мотиву досягнення успіху та мотиву творчої самореалізації, ніж у дітей-сиріт з інтернату.

У третьому розділі на належному науковому рівні представлено результати емпіричного дослідження психологічних чинників особистісної стресостійкості дітей-сиріт.

Дисертантка ретельно дослідила психологічні чинники особистісної стресостійкості дітей-сиріт.

В процесі аналізу результатів дослідження виявлено, що особистісну стресостійкість дітей-сиріт підвищують: висока самооцінка, високий рівень здатності до самокерування, прийняття іншими, позитивний емоційний фон у взаєминах з учителями, підтримка близького оточення. Зокрема, встановлено, що для дітей-сиріт надважливо позитивно налаштоване найближче оточення, яке зможе забезпечити емоційний комфорт, підтримку, сприятливі умови для самовияву і природного засвоєння цінностей, норм і стилів поведінки, прийнятих в суспільстві. Також встановлено, що наявність родичів надає соціальну підтримку та виступає ресурсом, необхідним для стресостійкості дитини-сироти.

На основі результатів емпіричного дослідження дисертанткою ретельно обґрунтовано рекомендації психологам, вихователям, педагогам, працівникам закладів інтернатного типу, працівникам закладів освіти, які безпосередньо працюють із дітьми-сиротами, щодо психодіагностики у них рівня стресу й стресостійкості та проведення різних форм і видів роботи психолого-педагогічного впливу на дітей-сиріт, що виховуються в закладах інтернатного типу. Дисертанткою чітко визначено етапи психолого-педагогічної роботи з підвищення рівня особистісної стресостійкості дітей-сиріт (діагностичний, консультативно-інтерпретаційний, формувальний), мету та зміст роботи на кожному з етапів.

На основі теоретичного аналізу та узагальнення отриманого емпіричного матеріалу Х. Р. Стельмащук робить висновки, які свідчать про досягнення мети й виконання завдань дослідження. Сформульовані в роботі висновки та рекомендації відповідають поставленим завданням дисертаційної роботи, аргументовані, науково обґрунтовані, мають певне теоретичне і практичне значення.

Оцінюючи наукову новизну, теоретичне та практичне значення дослідження, можна зазначити, що у дисертації зроблений певний крок у подальшому теоретико-

емпіричному аналізі феномену стресостійкості та особливостей психологічних чинників стресостійкості дітей-сиріт, що виховуються в закладах інтернатного типу.

Отримані результати дослідження можуть бути використані також у процесі підготовки фахівців з психології та соціальної роботи під час викладання навчальних дисциплін з загальної та вікової психології, психології розвитку, диференціальної та вікової психології.

Підсумовуючи вищесказане, дисертаційну роботу Х. Р. Стельмашук можна охарактеризувати як цікаве, завершене дослідження, що виконано на належному професійному рівні та являє собою вагомий внесок у теорію та практику психологічної науки і є гідним доробком наукових знань із загальної психології.

Надійність та достовірність отриманих результатів дослідження забезпечені адекватним теоретичним обґрунтуванням з опорою на загально визнані методологічні принципи загальної психології; застосуванням методів релевантних завданням, предмету та об'єкту дослідження; репрезентативністю вибірки (482 особи, з них 264 – в пілотному дослідженні та 218 осіб – в основному емпіричному дослідженні) і використанням надійних методів обробки статистичних даних (параметричного критерія Стьюдента, факторного аналізу, дискримінантного аналізу, регресійного аналізу) з подальшим їх узагальненням та систематизацією.

Основним критерієм вибору методів математичного аналізу була їхня відповідність та можливість, за їхньою допомогою, розв'язати поставлені у дисертаційній роботі завдання, і, перш за все, перевірити сформовану теоретичну та емпіричну модель чинників особистісної стресостійкості дітей-сиріт. Крім кількісних методів обробки даних у дисертації здійснено глибокий якісний аналіз і синтез отриманих даних, їх систематизація.

Обрана програма дослідження психологічних чинників особистісної стресостійкості дітей-сиріт дала змогу отримати надійні результати та забезпечила можливість реалізації завдань дисертаційної роботи.

Актуальність обраної теми, ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків, новизна та повнота викладу в опублікованих працях (6-и статтях – у виданнях, які входять до міжнародних наукометричних баз, 1-єї публікації у зарубіжному науковому виданні та у 14-ти працях апробаційного характеру) повністю відповідають вимогам до кандидатських дисертацій.

Позитивно оцінюючи наукове та практичне значення результатів дисертаційного дослідження Х. Р. Стельмашук, вважаємо за доцільне висловити окремі зауваження та пропозиції:

1. В теоретико-методологічних параграфах автором дещо фрагментарно розкрито підходи вітчизняних психологів до вивчення стресостійкості та пов'язаних з нею психологічних феноменів.
2. Бажано було б у висновках емпіричних результатів розкрити статево-вікові особливості психологічних чинників особистісної стресостійкості дітей-сиріт. Такий аналіз значно збагатив би емпіричні результати дисертаційної роботи.
3. У дисертації у цілому проаналізовано психологічні чинники особистісної стресостійкості дітей-сиріт, разом з тим, через наявність розмаїття детермінант особистісної стресостійкості, вони потребують чіткішої систематизації й упорядкування.
4. У розробленій здобувачкою емпіричній моделі та програмі дослідження представлено ґрунтовний кількісний і якісний аналіз психологічних чинників особистісної стресостійкості дітей-сиріт. Проте, на наш погляд, варто було б глибше розкрити місце мотиваційно-ціннісної сфери особистості у системі психологічних чинників особистісної стресостійкості дітей-сиріт.
5. В тексті автореферату й дисертації зустрічаються орфографічні та стилістичні помилки.

Проте, наведені вище зауваження не знижують обґрунтованої вище позитивної оцінки дисертаційної роботи, яка є завершеною науковою працею, має наукову новизну, теоретичне значення та практичну цінність.

Зміст дисертації Х. Р. Стельмащук повністю відображений у авторефераті, який зберігає логіку авторської побудови дослідження та створює уявлення про основні етапи роботи над темою, яка розроблялася.

Представлене дослідження відповідає вимогам п. 9, п. 11, п. 12, п. 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567.

На підставі викладеного вважаємо, що дисертація «Психологічні чинники особистісної стресостійкості дітей-сиріт» є завершеною кваліфікаційною працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності є внеском у розвиток загальної психології, а її автор, Христина Романівна Стельмащук, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія; історія психології.

Офіційний опонент

кандидат психологічних наук, доцент,

старший науковий співробітник

лабораторії психології політико-правових відносин

Інституту соціальної та політичної психології

С. Л. Кравчук